

Marcin Koczan

Współpraca gospodarcza i wymiana handlowa Białorusi z Unią Europejską i Rosją w latach 2000-2010

Wschodnioznawstwo 5, 63-75

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marcin Koczan

Współpraca gospodarcza i wymiana handlowa Białorusi z Unią Europejską i Rosją w latach 2000-2010

W minionej dekadzie geograficzna struktura handlu zagranicznego Białorusi uległa istotnym zmianom. Wyraźnie wzrósł udział wymiany z Unią Europejską przy jednoczesnym 13% spadku handlu z Rosją, mimo to kraj ten w latach 2000-2010 pozostał najważniejszym partnerem handlowym Białorusi.

Wartość wymiany handlowej Białorusi w ostatnich latach obrazuje tabela 1. W ciągu pierwszej dekady XXI w. obroty handlowe systematycznie się zwiększały, osiągając rekordowe 71,9 mld USD w 2008 r. Światowy kryzys, który miał miejsce w drugiej połowie tego roku odcisnął swoje piętno również na białoruskiej gospodarce, powodując spadek obrotów handlowych o ponad 30%. Rok 2010 okazał się lepszy, obroty handlowe zwiększyły się o ponad 17%, ale nie udało się powrócić do poziomów notowanych przed kryzysem. Jednym z głównych powodów tak dużego załamania obrotów handlowych Białorusi w 2009 r. był fakt relatywnie dużego uzależnienia Białorusi od handlu z Rosją. Mieliśmy do czynienia z podobnymi zjawiskami, jak w czasie kryzysu w Rosji w 1998 r., kiedy to mocno związana z rosyjską białoruska gospodarka odnotowała spadek dynamiki PKB z 11,4% w 1997 r. do 3,4% w roku 1999 r. (zob. wykres 5).

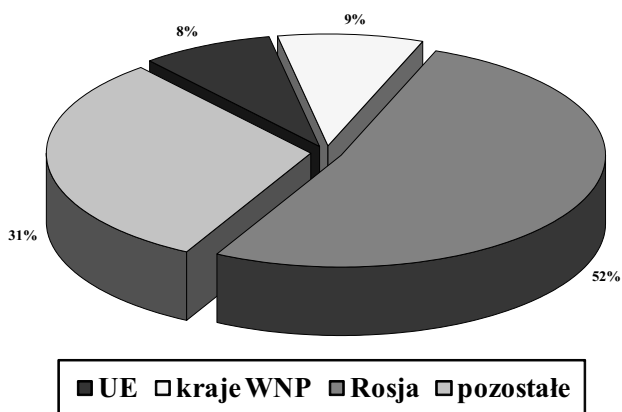
Tabela 1. Wartość handlu zagranicznego Białorusi w latach 2000-2010 (w mld USD)

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ogółem	15,972	15,737	17,113	21,504	30,365	32,687	42,085	52,968	71,952	49,873	60,168
export	7,326	7,451	8,021	9,946	13,774	15,979	19,734	24,275	32,571	21,304	25,284
import	8,646	8,286	9,092	11,558	16,491	16,708	22,351	28,693	39,381	28,569	34,884

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Białoruskiego Komitetu Statystycznego, <http://www.belstat.gov.by> (2 XI 2011).

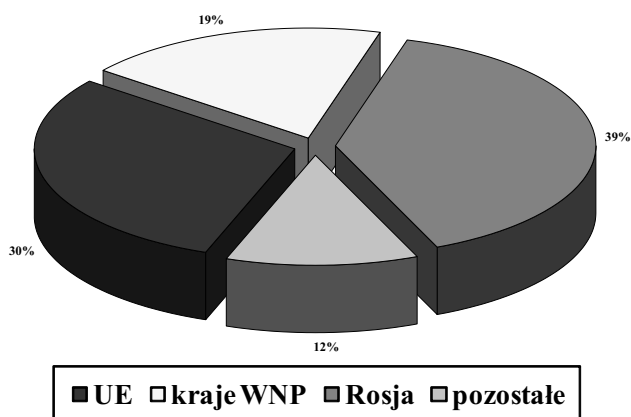
Porównując wykres 1 i 2 dostrzec można znaczący wzrost udziału Unii Europejskiej i krajów obszaru WNP w białoruskim eksporcie. Pierwsze zjawisko było spowodowane głównie rozszerzeniem Unii w 2004 i w 2007 r. o kraje Europy Wschodniej, w tym o trzy kraje bezpośrednio sąsiadujące z Białorusią, a także rosnącym od początku XXI w. eksportem produktów naftowych. Drugie to efekt dwu- i wielostronnej współpracy gospodarczej z krajami obszaru WNP, a także próby poszukiwania innych niż rosyjski rynków zbytu na białoruską produkcję.

Wykres 1. Geograficzna struktura eksportu Białorusi w 2000 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Białoruskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, <http://www.mfa.gov.by> (2 XI 2011).

Wykres 2. Geograficzna struktura eksportu Białorusi w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Białoruskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, <http://www.mfa.gov.by> (2 XI 2011).

Mimo tych pozytywnych – z punktu widzenia Białorusi – zjawisk, a także wzrostu udziału Unii Europejskiej w obrocie gospodarczym tego kraju, Rosja nadal pozostaje najbardziej istotnym gospodarczym partnerem Białorusi (zob. tabela 2). W ciągu ostatniej dekady Rosja utrzymała ten status, mimo że jej udział w handlu zagranicznym Białorusi zmniejszył się w tym czasie z 58% do 46,5%, to nadal pozostaje bardzo wysoki.

Tabela 2. Wartość obrotów handlowych z Rosją i jej udział procentowy w handlu zagranicznym Białorusi w latach 2000-2010 (w mld USD)

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ogółem	16,0	15,7	17,1	21,5	30,2	32,7	42,1	53,0	72,0	49,9	60,2
w tym z Rosją	9,3	9,4	9,9	12,5	17,7	15,8	19,9	26,1	34,1	23,4	28,0
%	58,0	59,9	57,9	58,1	58,1	48,3	47,3	49,2	47,4	46,9	46,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Białoruskiego Komitetu Statystycznego, <http://www.belstat.gov.by> (2 XI 2011).

W ciągu ostatnich kilkunastu lat nie udało się Białorusi zrównoważyć lub w istotny sposób zmniejszyć jednostronnego uzależnienia od handlu z Rosją. Nie wynika to jedynie z wielkości wzajemnej wymiany, ale przede wszystkim z jej struktury. Rosja utrzymuje pozycję monopolistycznego dostawcy surowców energetycznych (o tej kwestii w dalszej części), co powoduje, że w strukturze białoruskiego importu z Rosją 53% stanowią wydatki na dostawy ropy naftowej i gazu ziemnego (odpowiednio 31% i 22%)¹. Duża energochłonność białoruskiej gospodarki powoduje, że wydatki na zakup surowców energetycznych stanowią istotną pozycję w budżecie państwa. W 2010 r. Białoruś na zakup 13 mln ton ropy naftowej wydała ponad 5,6 mld USD a na zakup 21,6 mld m³ gazu ziemnego ponad 4 mld USD².

Surowce mineralne nie są jedyną pozycją, w której widoczna jest rażąca zależność Białorusi od Rosji. Wiele branż białoruskiej gospodarki jest uzależnionych od rosyjskiego rynku zbytu. W niektórych sektorach zjawisko to sięga praktycznie 100%. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia np. w przypadku eksportu mięsa wołowego świeżego – 99,6% eksportu o wartości 268,9 mln USD skierowana była w 2010 r. na rosyjski rynek. Analogiczna sytuacja jest w eksporcie mięsa wołowego mrożonego – 99,8% o wartości 194,8 mln USD, podobnie w przypadku mięsa wieprzowego – 99,9% eksportu, o wartości 119 mln USD, drobiu – 99,9% o wartości 77,4 mln USD, mleka i śmietany 98,2% eksportu, o wartości 97,7 mln

¹ Obliczenia własne na podstawie: *Foreign trade of the Republic of Belarus. Statistical book 2011*, Białoruski Komitet Statystyczny.

² Ibidem.

USD³. W wielu sektorach udział rosyjskiego rynku w białoruskim eksporcie sięga kilkudziesięciu procent. W 2010 r. Rosja była głównym odbiorcą takich towarów jak: samochody ciężarowe – 76,9% eksportu, meble – 69,6%, lodówki i zamrażarki – 64%, opony – 50,5%, traktory – 45,9%⁴. Tak duża zależność od jednego rynku zbytu, mimo że wielokrotnie większego niż białoruski, może powodować istotne zagrożenia dla białoruskiej gospodarki w przypadku dekonjunkury na rosyjskim rynku (z czym mieliśmy już do czynienia w 1998 i 2008 r.). Duża zależność handlowa wystawia Mińsk na presję ze strony Kremla i daje Rosji istotne narzędzie nacisku na Białoruś. Trzeba jednak przyznać, że w niektórych kategoriach produktów udział Rosji w białoruskim eksporcie w ciągu ostatnich czterech lat nieco się zmniejszył. W 2006 r. do Rosji eksportowano: 72,1% mebli, 82,4% lodówek i zamrażarek, 68,8% opon, 48,4% traktorów⁵. Udział rosyjskiego rynku zbytu pozostaje jednak nadal na wysokim pułapie, dalekim od bezpiecznego poziomu geograficznego zdywersyfikowania kierunków wymiany handlowej. Powoduje to istotne zagrożenia dla białoruskiej gospodarki. W drugiej połowie 2008 r., kiedy w związku ze światowym kryzysem obniżył się w Rosji popyt na białoruskie towary, zapasy magazynowe w grudniu wzrosły do 60% miesięcznej produkcji. Zaczęły pojawiać się wymuszone przerwy w produkcji, opóźnienia w regulacji zobowiązań czy wypłat wynagrodzeń⁶.

Duża zależność białoruskiej gospodarki od rosyjskich rynków zbytu powoduje, że ograniczenia, jakie napotykają eksporterzy na tamtejszym rynku, wynikające z działań Kremla czy to motywowanych politycznie (tzw. wojna mleczna z czerwca 2009 r., ograniczenie importu cukru) czy wynikające z procesów wolnorynkowych (kryzys gospodarczy wywołujący spadek popytu) powodują okresowy wzrost gotowej produkcji. Na przykład w pierwszym kwartale 2009 r. wynosiła ona 166% średniej miesięcznej produkcji w przemyśle maszynowym i 97% w przemyśle spożywczym⁷. Zmusza to władze białoruskie do podejmowania okresowych działań nastawionych na stymulowanie handlu ze swoim wschodnim sąsiadem, wprowadzając ulgi podatkowe czy gwarancje kredytowe dla własnych przedsiębiorców.

Od upadku Związku Radzieckiego Rosja podejmowała wiele projektów reintegracyjnych na obszarze poradzieckim, zarówno w wymiarze współpracy dwustronnej, trójstronnej, jak i wielostronnej, regionalnej czy otwartej dla wszystkich byłych republik radzieckich, w wymiarze politycznym, gospodarczym lub wojsko-

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Dane Białoruskiego Komitetu Statystycznego za 2007 r. [za:], A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991-2008*, Warszawa 2008, s. 110.

⁶ A. Wierzbowska-Miazga, K. Kłysiński, *Białoruś walczy z kryzysem*, „Tydzień na Wschodzie” 2009, nr 1, s. 6-7.

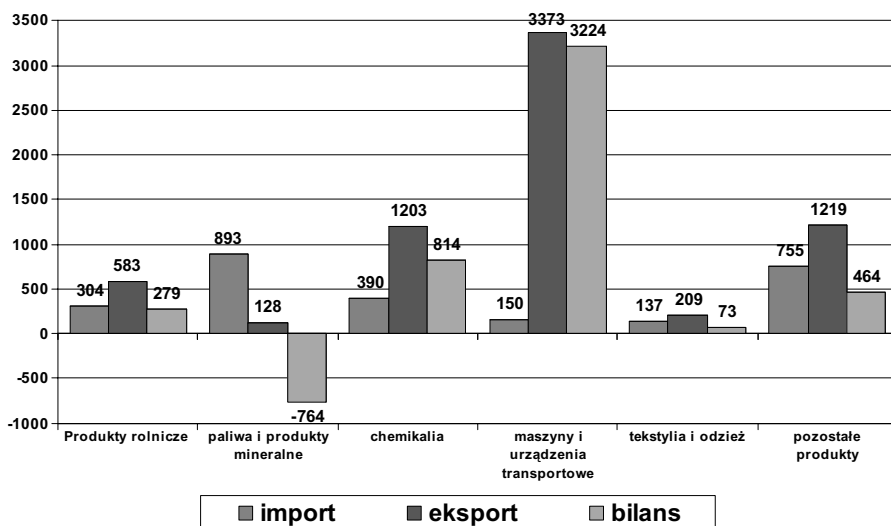
⁷ K. Kłysiński, *Ograniczony konflikt na linii Mińsk-Moskwa*, „Tydzień na Wschodzie” 2009, nr 20, s. 5-7.

wym. Głębokie rozbieżności dotyczące celów tej integracji, różnica potencjałów i spodziewanych efektów współpracy powodowały, że projekty reintegracyjne obszaru poradzieckiego miały głównie wirtualny charakter. Do pewnych wyjątków należy współpraca militarno-wojskowa, w której Rosja gra rolę gwaranta bezpieczeństwa dla części państw obszaru WNP (pojawienie się na obszarze byłego ZSRR takich graczy jak NATO, USA i Chiny utrudnia wypełnienie tej roli, dając byłym republikom Związku Radzieckiego coraz bardziej realną alternatywę), one z kolei zapewniają Rosji coś w rodzaju strategicznego przedpoła. Popierana od lat integracja gospodarcza na wzór Wspólnot Europejskich nie przynosiła spodziewanych na Kremlu efektów, dlatego Rosja zmodyfikowała swoje podejście i zamiast lansować duże wielostronne projekty integracyjne skupiła się na tworzeniu wspólnej przestrzeni gospodarczej ze swoimi najbliższymi partnerami Białorusią i Kazachstanem (we wrześniu 2003 r. przywódcy Rosji, Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu podpisali porozumienie o utworzeniu Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej). Do tej inicjatywy Rosja chciała wciągnąć Ukrainę, ale mimo różnego rodzaju zachęt i presji Kijów nie zdecydował się na głębsze zaangażowanie w ten projekt, skupiając się na tworzeniu Strefy Wolnego Handlu z Unią Europejską. Integracja ekonomiczna Białorusi, Rosji i Kazachstanu nie przebiegała bezproblemowo. Od 1 I 2010 r. obowiązywała ujednolicona stawka na cła eksportowe. Mimo że w listopadzie 2009 r. prezydenci podpisali Kodeks Celny, wprowadzający między ich państwami unię celną, jego ratyfikacja przez państwa sygnatariuszy z powodu przeciągających się sporów między nimi nastąpiła dopiero na przełomie maja i czerwca 2010 r. Kodeks Celny określił wysokość stawek celnych, które mają obowiązywać do czasu wprowadzenia kolejnego etapu integracji ekonomicznej, czyli wspólnej przestrzeni gospodarczej gwarantującej swobodę przyływu towarów, usług kapitału i siły roboczej. Zgodnie z podpisanym w grudniu 2010 r. porozumieniem ma to nastąpić 1 I 2012 r. Dla Białorusi niezwykle istotna jest kwestia przywrócenia rentowności swojego sektora naftowego, która spada od początku 2007 r., kiedy doszło do zmiany rosyjsko-białoruskiego modelu współpracy. Było to o tyle ważne, że sektor ten w 2009 r. wytwarzał ok. 30% białoruskiego PKB a z wygenerowanych przez niego dochodów subsydiowane były deficytowe gałęzie produkcji. Władze w Mińsku zabiegały o całkowite zniesienie stawek celnych na importowaną przez Białoruś ropę naftową. W styczniu 2010 r. władze w Mińsku zmuszone zostały do podpisania porozumienia z Rosją dotyczącego ustanowienia rocznego bezcłowego kontyngentu dostarczanej na Białoruś ropy naftowej na poziomie 6,3 mln ton, co stanowiło jedynie niecałe 30% importu z 2009 r. Spowodowało to m.in. znaczący spadek importu ropy naftowej z 21,5 mln ton w 2009 r. do 13 mln ton w roku następnym. Białoruś nie zrezygnowała z postulatu likwidacji ceł na kupowaną przez siebie ropę naftową, Rosja zapowiedziała jednak, że nie nastąpi to wcześniej niż po wprowadzeniu wspólnej przestrzeni gospodarczej, czyli najszybciej 1 I 2012 r.

Unia Europejska jest po Rosji drugim najważniejszym partnerem handlowym Białorusi. Zauważalna jest istotna dysproporcja wzajemnych obrotów handlowych. Jeżeli Unia Europejska w białoruskim eksporcie i imporcie zajmuje drugie po Rosji miejsce (odpowiednio 30,14% i 21,64%), to Białoruś w imporcie Unii Europejskiej zajmuje odległą 56 pozycję (0,2% udziału) a w eksporcie 34 pozycję (0,5% udziału). Daje to Białorusi 41 miejsce na liście najważniejszych partnerów handlowych Unii, z obrotami 9,3 mld euro i 0,3% udziału w unijnym handlu.

W 2010 r. Unia Europejska importowała z Białorusi głównie paliwa, chemikalia i produkty rolnicze a eksportowała przede wszystkim maszyny, urządzenia transportowe i chemikalia (zob. wykres 2). Bilans handlu Unii Europejskiej z Białorusią w latach 2007-2010 był dodatni, zmieniała się tylko jego wartość. Jeżeli w 2007 r. różnica między eksportem a importem wynosiła 456 mln euro to w następnych trzech latach zwiększyła się prawie dziewięciokrotnie do 4,088 mld euro.

Wykres 3. Struktura handlu Białorusi z Unią Europejską w 2010 r. (w mln EUR).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej, <http://www.trade.ec.eu> (2 XI 2011).

W 2009 r. import Białorusi z krajów Unii Europejskiej spadł prawie o 20% i wyniósł 4,6 mld euro. W roku następnym zwiększył się o 29,5%, osiągając, a następnie przekraczając poziom importu z 2008 r. W tym samym okresie nastąpił spadek eksportu do Unii Europejskiej w 2009 r. o 30,8% a w roku 2010 o kolejne 33,5%, osiągając poziom 4,4 mld euro. Spowodowało to powstanie pierwszego na przestrzeni ostatnich kilku lat (od 2006 r.) ujemnego bilansu w handlu z Unią.

Tabela 3. Wartość wymiany handlowej Białorusi z Unią Europejską i procentowy udział handlu z UE w imporcie i eksporcie Białorusi w latach 2006-2010

rok	import		eksport		bilans	obroty
	w mld euro	% udział imporcie	w mld euro	% udział eksportu	w mld euro	w mld euro
2006	3,99	22,6	7,25	46,2	3,26	11,25
2007	4,54	21,9	7,75	43,9	3,20	12,29
2008	5,85	22,0	9,58	43,5	3,73	15,43
2009	4,69	23,0	6,63	43,8	1,94	11,32
2010	6,07	24,3	4,41	26,3	-1,66	10,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej, <http://www.trade.ec.eu> (2 XI 2011).

Rok 2009 w handlu Unii Europejskiej z Białorusią był wyjątkowo słaby. Kryzys światowy i spowolnienie gospodarcze, które wywołał, spowodowało ograniczenie popytu na paliwa, najważniejszą pozycję w eksporcie Białorusi do Unii. Jeżeli unijny import w 2008 r. został utrzymany na zbliżonym poziomie do tego z poprzedniego roku, a nawet odnotował niewielki 6,4% wzrost, to rok 2009 przyniósł już głębokie spadki. Unijny import spadł o ponad 44% a eksport o blisko 21%. Były to większe spadki niż w handlu Unii Europejskiej z resztą świata, odpowiednio: import 23%, eksport 16,2%.

Tabela 4. Wartość wymiany handlowej Unii Europejskiej z Białorusią i procentowy udział handlu z Białorusią w imporcie i eksporcie Unii w latach 2006-2010

rok	import		eksport		bilans	obroty
	w mld euro	% udział imporcie	w mld euro	% udział eksportu	w mld euro	w mld euro
2006	4,46	0,3	4,39	0,4	-0,069	8,85
2007	4,38	0,3	4,84	0,4	0,46	9,22
2008	4,66	0,3	6,37	0,5	1,71	11,03
2009	2,58	0,2	4,98	0,5	2,40	7,56
2010	2,62	0,2	6,71	0,5	4,09	9,34

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej, <http://www.trade.ec.eu> (2 XI 2011).

Struktura handlu Unii Europejskiej z Białorusią pozostaje od kilku lat niezmienna. Pewnej fluktuacji podlega jedynie procentowy udział grup towarów w imporcie i eksporcie. W imporcie dominują paliwa (31,9%), towary przemysłowe (27,2%),

które łącznie przekraczają połowę rocznego importu. W eksporcie Unii do Białorusi główną pozycję stanowią maszyny i urządzenia transportowe (50,2%).

Tabela 5. Struktura importu Unii Europejskiej z Białorusi w 2010 r. według grup towarów

grupy towarów	w mln euro	% udział imporcie
paliwa mineralne, smary i materiały pochodne	837	31,9
towary przemysłowe	714	27,2
chemikalia i produkty pochodne	390	14,8
towary nieprzetworzone, z wyjątkiem paliw	264	10
różne artykuły przemysłowe	156	5,9
maszyny i urządzenia transportowe	150	5,7
żywność i żywe zwierzęta	52	2,0
tłuszcze zwierzęce i roślinne	24	0,9
napoje alkoholowe i tytoń	11	0,4
inne	29	1,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej, <http://www.trade.ec.eu> (2 XI 2011).

Tabela 6. Struktura eksportu Unii Europejskiej z Białorusi w 2010 r. według grup towarów

grupy towarów	w mln euro	% udział imporcie
maszyny i urządzenia transportowe	3373	50,2
chemikalia i produkty pochodne	1203	17,9
towary przemysłowe	943	14,0
żywność i żywe zwierzęta	450	6,7
różne artykuły przemysłowe	455	6,6
towary nieprzetworzone, z wyjątkiem paliw	111	1,7
paliwa mineralne, smary i materiały pochodne	55	0,8
napoje alkoholowe i tytoń	25	0,4
tłuszcze zwierzęce i roślinne	24	0,2
inne	77	1,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej, <http://www.trade.ec.eu> (2 XI 2011).

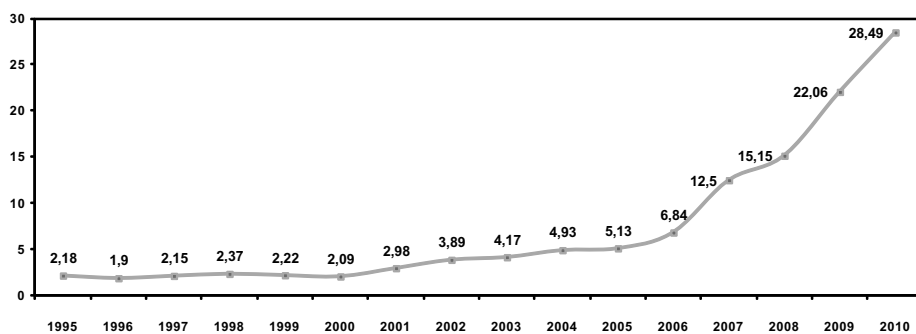
W ostatnich kilku latach można zaobserwować nasilanie się na Białorusi negatywnych zjawisk gospodarczych. Do najbardziej istotnych zaliczyć należy:

- rosnący poziom zadłużenia. W latach 2005-2010 zadłużenie Białorusi znacząco wzrosło z 5,13 mld USD w 2005 r. do 28,49 mld USD (zob. wykres 4). Było

to ponad pięciokrotne zwiększenie zadłużenia, o ponad 23 mld USD. Rosnący dług w niekorzystny sposób wpłynął na relacje do PKB. Jeżeli w czwartym kwartale 2008 r. zadłużenie stanowiło 24,9% PKB to już rok później, w czwartym kwartale 2009 r. stosunek ten wynosił 44,8%. W ciągu 2010 r. zadłużenie Białorusi zwiększyło się o 6,3 mld USD, co na koniec roku określiło poziom zobowiązań na 28,4 mld USD, stanowiąc 52% PKB. W ciągu dwóch pierwszych kwartałów 2011 r. zadłużenie zwiększyło się o kolejne 4,7 mld USD, co spowodowało że w trzecim kwartale 2011 r. zadłużenie Białorusi przekroczyło 56% PKB⁸. Wysokość długu i jego relacja do PKB nie jest jeszcze w fazie krytycznej. Niepokoić może tempo przyrostu długu w ostatnich kilku latach. W okresie od 2006 r. do 2010 r. jego wartość wzrosła czterokrotnie.

Zadłużenie było w ostatnich latach generowane przez kilka czynników. Na przełomie 2006 i 2007 r. doszło do zmiany formatu współpracy między Rosją i Białorusią w sektorze naftowo-gazowym, co spowodowało spadek rentowności w sektorze, który generował ok. 25% dochodów budżetowych. Rosnące ceny surowców energetycznych są sporym obciążeniem dla białoruskiego budżetu. W 2008 r. za 1 tys. m³ sprowadzanego z Rosji gazu ziemnego płacono 119 USD. W 2010 r. cena wynosiła już około 187 USD⁹. Średnie zużycie gazu na Białorusi w tym okresie wynoszące 20,1 mld m³ rocznie powodowało to, że w białoruskim budżecie należało znaleźć dodatkowo ok. 1,36 mld USD. Zwiększone wydatki budżetowe, związane z zakupami surowców energetycznych czy z wysokim poziomem wydatków socjalnych, były finansowane z rezerw walutowych i pożyczek zagranicznych.

Wykres 4. Wzrost zadłużenia Białorusi w latach 1995-2010 (w mld USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Banku Białorusi, <http://www.nbrb.by> (2 XI 2011).

⁸ Dane dotyczące relacji długu do PKB na podstawie danych Narodowego Banku Białorusi, <http://www.nbrb.by> (30 X 2011).

⁹ Obliczenia własne na podstawie danych Białoruskiego Komitetu Statystycznego, <http://www.belstat.gov.by> (2 XI 2011).

- ujemny bilans handlowy. W ciągu ostatniej dekady białoruska gospodarka notowała ujemny bilans handlu zagranicznego, zmieniał się jedynie jego wymiar. Najkorzystniejszy był pod tym względem rok 2005, kiedy bilans wynosił jedynie 729 mln USD. Od tego czasu systematycznie wzrastał i na koniec 2010 r. wynosił już 9,6 mld USD, co dało ponad trzynastokrotny wzrost ujemnego bilansu handlowego. Władze białoruskie próbowały zmniejszać niekorzystny bilans handlowy metodami administracyjnymi. W kwietniu 2009 r. Aleksander Łukaszenka podpisał dekret podwyższający stawki celne na ponad 100 importowanych na Białoruś towarów. Najwyższymi stawkami obłożono produkty importowane, które na rynku wewnętrznym konkurowały z wytworzonymi przez białoruską gospodarkę. Przeprowadzono okresowo akcje wycofywania ze sklepów zagranicznych towarów (głównie rosyjskich) pod pretekstem niespełniania przez nie białoruskich standardów¹⁰. Ujemny bilans handlowy generuje zapotrzebowanie na walutę, w której odbywa się obrót, zazwyczaj USD lub euro. Obniżenie wartości białoruskiego rubla wzmagало jeszcze ten proces, który mógł być równoważony wpływami z prywatyzacji, obniżeniem poziomu rezerw walutowych lub pożyczkami zagranicznymi. W styczniu 2009 r. na Białorusi przeprowadzono, największą od 1995 r., ponad 20% dewaluację rodzimej waluty¹¹. Zdaniem byłego prezesa Narodowego Banku Białorusi Stanisława Bagdankiewicza, głównym motywem tego działania był znaczący deficyt handlu zagranicznego¹². Pogarszająca się sytuacja gospodarcza wymusiła w maju 2011 r. przeprowadzenie jeszcze bardziej radykalnych działań¹³. Bank Centralny Białorusi dokonał 56% dewaluacji rubla.

Tabela 7. Bilans handlu zagranicznego Białorusi w latach 2000-2010

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
w mld USD	-1,320	-0,835	-1,071	-1,612	-2,717	-0,729	-2,617	-4,418	-6,810	-7,265	-9,600

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Białoruskiego Komitetu Statystycznego, <http://www.belstat.gov.by> (2 XI 2011).

- spadek dynamiki PKB. W 2009 r. Białoruś odnotowała wyraźny spadek PKB. Było to związane ze skutkami kryzysu światowego i spowolnieniem gospodar-

¹⁰ A. Poczobut, *Łukaszenka wycofuje ze sklepów rosyjską żywność*, „Gazeta Wyborcza”, 10-11 X 2009.

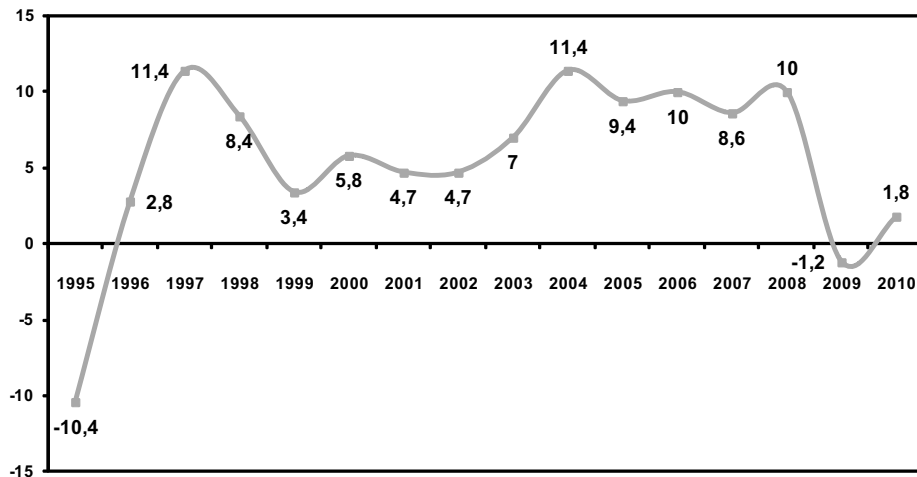
¹¹ D. Marples, *Belarus Devalues Its Currency*, „Eurasia Daily Monitor” 2009, vol. 6, no. 6.

¹² „Gazeta Wyborcza”, 3-4 I 2009.

¹³ D. Marples, *Integrating Belarus: Problems and Prospects*, „Eurasia Daily Monitor” 2011, vol. 8, no. 95.

czym w Rosji, która jest najważniejszym partnerem gospodarczym Białorusi (2008 r. – 47,4% wymiany handlowej, w 2009 r. – 46,9%, w 2010 r. – 46,5%).

Wykres 5. Dynamika zmiany PKB Białorusi w latach 1995-2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie: za lata 1995-2000: <http://www.lex.unict.it> (31 X 2011); za lata 2001-2010: *World Economic Outlook 2009*, <http://www.imf.org/external/index.htm> (31 X 2011).

- niski poziom rezerw walutowych. W ostatnim kwartale 2010 r. nastąpił wyraźny spadek białoruskich rezerw walutowych. Na początku 2011 r. wynosił on jedynie 4,3 mld USD (w połowie roku już tylko 3,59 mld USD) i stanowił tylko 9,5% PKB. Był to najniższy poziom ze wszystkich byłych republik Związku Radzieckiego. Tak niski poziom rezerw związany jest z ujemnym bilansem handlowym, który generuje wydatki walutowe, a także ze zwiększonym popytem na waluty obce wśród społeczeństwa białoruskiego, związanym z niestabilną sytuacją gospodarczą i obawami o spadek wartości rodzimej waluty. Zmuszało to władze do wprowadzania czasowych ograniczeń w obrocie walutami obcymi, zarówno w handlu indywidualnym, jak i w obrocie międzybankowym. W celu pokrycia rosnącego niedoboru dewiz białoruski rząd zmuszony był szukać dodatkowych źródeł finansowania¹⁴, co powodowało wzrost poziomu zadłużenia, który w styczniu przekroczył 50% PKB. Rosnąca inflacja (zgodnie z danymi Białoruskiego Komitetu Statystycznego inflacja w okresie od stycznia do kwietnia 2011 r. wzrosła o 30% w porównaniu do analogicznego okresu

¹⁴ W styczniu wyemitowano euroobligacje na kwotę 800 mln USD, w lutym białoruski rząd poprosił o pożyczkę stabilizacyjną w Euroazjatyckiej Wspólnocie Gospodarczej w wysokości 2 mld USD, a w marcu – Rosję o dodatkowy miliard USD.

poprzedniego roku) i bardzo trudna sytuacja gospodarcza zmusiła Centralny Bank Białorusi do dokonania wspomnianej wyżej 56% dewaluacji waluty.

Trudna sytuacja gospodarcza może doprowadzić do wybuchu niezadowolenia społecznego na szerszą skalę. Akcje protestacyjne wobec wzrostu cen i pogarszającej się sytuacji ekonomicznej przeprowadzane w czerwcu i w lipcu 2011 r. (protesty kierowców wobec podwyżki cen paliw, akcje typu flash mob) miały ograniczony zakres i nie wykreowały żądań o charakterze politycznym. Aleksandr Fieduta sugerował w sierpniu, że jesień przyniesie nowy impuls do działania¹⁵. Aleksander Łukaszenko próbuje temu przeciwdziałać, podejmując wysiłki mające na celu doraźną poprawę sytuacji. Wysła także sygnały o gotowości do dialogu z opozycją i przedstawicielami Zachodu. Oba kierunki działań mają w gruncie rzeczy charakter pozorny i nie przynoszą trwałych rezultatów. Działania w sferze ekonomicznej realizowane są za pomocą środków administracyjnych typowych dla białoruskiego sposobu zarządzania, z ograniczonym zastosowaniem narzędzi o charakterze wolnorynkowym. W sierpniu i wrześniu 2011 r. Aleksander Łukaszenko ułaskawił kilku przedstawicieli opozycji, zaproponował zorganizowanie „okrągłego stołu” z przedstawicielami środowisk opozycyjnych¹⁶, ale z drugiej strony białoruskie służby podejmowały działania wymierzone przeciw organizacjom pozarządowym.

Aleksander Łukaszenko nadal stoi przed alternatywą: współpraca z Rosją za cenę coraz większego uzależnienia, ale bez konieczności przeprowadzania głębszych reform gospodarczych i przy zachowaniu politycznego *status quo* lub współpraca z Unią Europejską, wymuszająca określone polityczno-gospodarcze zmiany, które pociągną za sobą osłabienie jego władzy. Z punktu widzenia interesów osób sprawujących władzę na Białorusi współpraca z Rosją (pod warunkiem, że nie będzie ona podważać podstaw reżimu) wydaje się bezpieczniejsza. Reżimy autorytarne utożsamiają bezpieczeństwo państwa z własnym bezpieczeństwem, a więc wszystko, co, zdaniem rządzących, zagraża władzy, zagraża państwu¹⁷. Patrząc na politykę zagraniczną prezydenta Aleksandra Łukaszenki, prowadzoną przez ostatnie 3 lata, wydaje się, że Unia Europejska bardziej niż Rosja postrzegana jest w Mińsku jako większe zagrożenie dla przetrwania reżimu w niezmienionej formie. Martin Raiser, dyrektor ds. Białorusi w Banku Światowym, podsumowując swoją trzydniową wizytę na Białorusi stwierdził, że kraj ten „dotarł do kresu swych możliwości (...) czas na wprowadzenie niezbędnych zmian znacznie się skrócił”. Białoruskie władze stoją przed trudnym dylematem, czy zdecydować się na ogra-

¹⁵ „Gazeta Wyborcza”, 13-15 VIII 2011.

¹⁶ K. Kłysiński, *Władze białoruskie sygnalizują gotowość dialogu z Zachodem*, „Tydzień na Wschodzie” 2011, nr 27.

¹⁷ P. Usow, *Białoruski reżim neoautorytarny a problemy bezpieczeństwa*, [w:] *Polityka bezpieczeństwa narodowego państw obszaru WNP. Wybrane problemy*, W. Baluk (red.), Toruń 2009, s. 250.

niczone reformy, czy pokrywać bieżące zobowiązania poprzez zaciąganie nowych kredytów i prywatyzowanie państwowych przedsiębiorstw. Bezpieczniejszym z punktu widzenia utrzymania władzy wydaje się drugi scenariusz i wiele wskazuje na to, że Aleksander Łukaszenko w najbliższym czasie będzie go realizował.

Summary

Marcin Koczan

European Union – Belarus – Russia economic and trade relations 2000-2010

In recent years, external links of the Republic of Belarus have been determined by the influence of European Union and Russia. Belarus is member of the Commonwealth of Independent States, economic and political ties with Russia are strong. However, following the 2004 EU enlargement, Belarus had common border with UE community, since that economic relation with the EU have become more and more important. The paper presents economic aspects of EU-Belarus and Russia-Belarus cooperation, recent trade trends in Belarus, analyse main economic indicators and statistic data of trade with EU and Russia.

Marcin Koczan – mgr, doktorant w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego.